

DOI:10.35774/app2024.01.213
УДК 349.3

Юлія Труфанова,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4310-3061>

Ангеліна Хоцька,

здобувачка вищої освіти юридичного
факультету Західноукраїнського
національного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано актуальність дослідження сучасного стану правового регулювання соціального страхування в Україні в контексті гарантування конституційного права на гідне життя та вільний розвиток людини. У науковій роботі привернуто увагу до проблеми доцільності, повноти та досконалості правового регулювання соціального страхування в Україні у контексті сучасних суспільно-політичних подій.

За результатами аналізу законодавства, яке регулює соціальне страхування в Україні, виокремлено такі проблеми у цій сфері: відсутність достатньо розробленого термінологічного апарату на законодавчому рівні; відсутність загального нормативно-правового акту, який закріплював би поняття соціального страхування, його види, загальні принципи, цілі та завдання; відсутність завершеного законодавчого регулювання окремих елементів соціального страхування; недооцінка деяких джерел у системі правового регулювання сфери соціального страхування. У статті окреслено перспективи вдосконалення сфери соціального страхування в Україні у формі пропозицій, що базуються на позитивному зарубіжному досвіді.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна безпека, соціальний захист, соціальне страхування, соціальне забезпечення.

Trufanova Yu., Khotska A.

Current state of legal regulation of social insurance in Ukraine

The article substantiates the relevance of studying the current state of legal regulation of social insurance in Ukraine in the context of guaranteeing the constitutional right to a decent life and free development of a person. This research paper draws attention to the problem of expediency, completeness and perfection of legal regulation of social insurance in Ukraine in the context of current socio-political events.

Based on the results of the analysis of the legislation regulating social insurance in Ukraine, we have identified a number of problems in this area: lack of a sufficiently developed terminology at the legislative level; lack of a general legal act which would consolidate the concept of social insurance, its types, general principles, goals and objectives; lack of complete legislative regulation of certain elements of social insurance; underestimation of some sources in the system of legal regulation of social insurance. The article outlines the prospects for improving the social insurance sector in Ukraine in the form of proposals based on positive foreign experience.

A promising vector for the development of legal regulation in the field of social insurance can be taking into account the positive experience of leading European public social insurance companies regarding such a category of persons as self-employed persons.

The experience of France and Great Britain, which at one time not only encouraged people to self-employment, but also provided financial support during the so-called «transitional period» (a period when a person is no longer in employment, but has not yet established own business that brings sufficient income on a regular basis within the framework of social insurance programs. Social insurance in these countries was also aimed at the fact that periodic payments from the state to individuals enabled the latter to obtain the necessary qualifications and establish their own business.

The integration of the best practices of European states into their own social insurance systems can contribute to increasing social stability and the development of flexible forms of work in different countries, providing citizens with

not only economic but also social protection at various stages of their life and professional career. The development of innovative programs and mechanisms of social protection for self-employed persons can contribute to balanced economic development and ensure flexibility in forms of employment.

Keywords: *social state, social safety, social protection, social insurance, social welfare.*

Постановка проблеми. Конституцією України у ст. 1 закріплено, що Україна є соціальною державою [1]. Звертаючись до загальнонаукових тлумачень поняття «соціальна держава», варто констатувати, що соціальною вважається держава, у якій одним із ключових векторів політики є створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток кожної людини. Втіленням цього положення є статті Конституції України, які передбачають право кожного на освіту, працю, заняття підприємницькою діяльністю, вільний розвиток своєї особистості, охорону здоров'я та ін.

Водночас через певні обставини зовнішнього чи внутрішнього характеру, люди можуть потрапляти у скрутні життєві ситуації, які позбавляють їх можливості забезпечити собі та своїй сім'ї гідний рівень життя. З огляду на це, оскільки Україна проголосила себе соціальною державою, здня гарантування права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, держава бере на себе обов'язок здійснення соціального захисту громадян у таких випадках.

Анпілогова Б. доцільно підкреслює важливість приділення максимальної уваги держави до сфери соціального захисту з огляду на те, що соціальний захист є запорукою формування соціальної безпеки в державі. Науковець стверджує, що соціальний захист є соціально-правовим інститутом, норми і заходи якого мають на меті усунути соціальні проблеми / ризики / виклики або попередити потенційні соціальні проблеми / ризики / виклики. При цьому, формування та об'єктивація соціального захисту відбувається за рахунок дії юридичного механізму соціального захисту, тобто розробки відповідного правового регулювання [8, с. 294].

Анпілогова Б. вказує на те, що ефективність соціального страхування визначається рівнем його правового регулювання. Це означає, що наявність і якість відповідного законодавства та правових механізмів грає ключову роль у забезпеченні ефективного соціального захисту громадян.

Узагальнюючи, Анпілогова Б. аргументує, що держава повинна надавати максимальну увагу сфері соціального захисту, і важливо розвивати відповідне правове регулювання для забезпечення ефективного соціального страхування та підвищення рівня соціальної безпеки в країні.

Звідси, рівень соціального страхування є важливим показником суспільного розвитку будь-якої держави, яка проголосила себе як соціальна держава. Водночас цілком очевидним є те, що рівень соціального страхування в державі прямо залежить від рівня його правового регулювання.

Отож, проблематика цього дослідження полягає в необхідності проведення ґрунтовного системного аналізу сучасного стану правового регулювання сфери соціального страхування в Україні (як різновиду соціального захисту в державі) за такими критеріями як доцільність, повнота та досконалість. Водночас ми переконані, що в умовах воєнного стану тема правового регулювання соціального страхування в Україні постає особливо гостро, оскільки суттєво збільшується кількість випадків, коли люди змушені розраховувати саме на такий вид соціального захисту.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Сучасному стану правового регулювання соціального страхування в Україні приділяли увагу такі науковці як: Копетюк М., Бондар М., Чічкань М., Мельник В., Венгуренко Т., Ясентюк А., Мульгіна О., Анпілогова Б. Кожен із цих науковців розкрив окремі аспекти сфери соціального страхування в Україні. Водночас під час пошуку наукових джерел було виявлено комплексні дослідження сфери соціального страхування в Україні, саме тому ця тема є досить цікавою для вивчення та широкою для пізнання.

Мета статті. Метою статті є аналіз національного законодавства у сфері соціального страхування на предмет повноти, доцільності та досконалості. Результатом цього аналізу має стати виокремлення недоліків правового регулювання сфери соціального страхування в Україні та окреслення перспектив їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сучасного стану правового регулювання соціального страхування в Україні, на нашу думку, варто розпочати із конституційного підґрунтя. Відтак, ст. 46 Основного закону нашої держави закріплено право громадян на соціальний захист, що охоплює право на соціальне забезпечення у певних випадках. Водночас у ч. 2 цієї статті визначаються окремі механізми гарантування цього права, як-от соціальне страхування. Один із різновидів соціального страхування, зокрема медичне страхування, згадується також у ст. 49 Конституції України [1].

Із системного аналізу положень Конституції України та законодавства України у сфері соціального забезпечення, впливає перший недолік, а саме: відсутність законодавчо закріпленого визначення таких понять, як «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Науковці також доцільно підкреслюють, що бракує наукової розробки питання змісту та співвідношення зазначених понять [2, с. 67; 3, с. 3].

Чітке визначення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», на наше переконання, є вкрай важливим, оскільки вони тісно пов'язані із досліджуваним поняттям «соціальне страхування». У зв'язку із цим, від змістовного наповнення цих понять залежить змістовне наповнення поняття «соціальне страхування» та його функції, що зумовлює спрямованість правового регулювання. Звідси, відсутність законодавчого визначення «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» загалом негативно позначається на рівні правового регулювання соціального страхування.

Для вдосконалення правового регулювання цього питання, на нашу думку, варто виходити із того, що соціальне забезпечення є окремою складовою соціального захисту. Виплати у межах соціального страхування варто розглядати як один із елементів соціального забезпечення.

Привертає увагу також відсутність нормативного закріплення і самого поняття «соціальне страхування». У чинному законодавстві поняття соціального страхування розкривається лише через такі окремі поняття, як «загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та «страхування».

Водночас відомі різні види соціального страхування: загальнообов'язкове державне страхування, обов'язкове недержавне страхування і добровільне недержавне страхування. У зв'язку із цим, на наше переконання, у чинному законодавстві України не вистачає нормативно-правового акта, який би закріплював поняття соціального страхування, його види, загальні принципи, цілі та завдання. Завдяки такому підходу забезпечуватиметься принцип правової визначеності, оскільки буде чіткою та зрозумілою загальна структура соціального страхування, а отже, і структура правового регулювання цієї сфери.

На стан правового регулювання соціального страхування в Україні, безумовно, впливає також стан правового регулювання окремих його видів. У цьому контексті цілком погоджуємося із думкою науковця Чічань М., яка привертає увагу до проблеми незавершеного законодавчого регулювання окремих важливих елементів системи соціального страхування, зокрема, медичне страхування (у напрямі впровадження змішаної системи страхування на протипагу державній), загальнообов'язкове державне пенсійне страхування накопичувального типу [4, с. 110].

Впровадження змішаної системи медичного страхування може мати важливий вплив на доступність та якість медичних послуг для населення, а також фінансову стійкість системи. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування накопичувального типу може впливати на забезпечення громадян пенсійним забезпеченням у майбутньому та стимулювати їхню фінансову самостійність. Однак нестабільність у правовому регулюванні може створювати невизначеність щодо умов та механізмів функціонування цієї системи.

Такі розділи в системі соціального страхування вимагають уважного вивчення, а також розробки чіткого та збалансованого законодавчого базису для забезпечення сталості та ефективності соціального захисту в Україні.

Таку саму позицію поділяє науковець Мельник В., яка наголошує, що в базовому акті у сфері соціального страхування – Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування – не закріплено окремого механізму соціального страхування осіб з інвалідністю, що також є суттєвою прогалиною, яка негативно позначається на рівні правового регулювання соціального страхування в нашій державі загалом [5, с. 128].

Ще одним аспектом правового регулювання соціального страхування є усвідомлення вагомого значення локальних актів у системі джерел права соціального забезпечення. Відтак, перевагами локального регулювання є те, що воно може врахувати специфіку та спроможності певного регіону. Звідси, локальне регулювання, на нашу думку, може бути вдалим інструментом для регулювання відносин добровільного та недержавного соціального забезпечення. Водночас позитивним для України може бути досвід Швеції, де існує, наприклад, соціальне страхування трудящих колективними договорами [6, с. 122].

Перспективним вектором розвитку правового регулювання у сфері соціального страхування може бути також врахування позитивного досвіду провідних європейських держав щодо соціального страхування такої категорії осіб як самозайняті особи.

Доволі прогресивним вважаємо досвід Франції та Великої Британії, які не просто заохочували людей до сфери самозайнятості (selfemployment), а надавали фінансову підтримку у так званій «перехідний період» (період, коли людина вже не є в трудових відносинах, але ще не налагодила власну справу,

яка приносить достатній дохід на регулярній основі у межах програм соціального страхування. Соціальне страхування у цих державах спрямовувалося й на те, щоби періодичні виплати із боку держави фізичним особам, давали змогу останнім здобути необхідну кваліфікацію і заснувати власну справу [7, с. 330].

Привертає увагу також досвід Іспанії, де в 2007 р. розроблено спеціальний закон «Про самозайнятих працівників», яким впроваджено категорію «економічно залежний працівник». Цей термін використовується для виокремлення з-поміж самозайнятих осіб категорію, яка потребує спеціального соціального захисту з огляду на часте порушення їхніх прав, що зумовлює й розробку подальших спеціальних механізмів соціального страхування таких осіб [7, с. 330].

Аналіз досвіду Франції, Великої Британії та Іспанії свідчить про важливість впровадження інноваційних підходів у правове регулювання соціального страхування для самозайнятих осіб. Розробка програм, які сприяють переходу до самозайнятості та забезпечують стабільний соціальний захист, може стати перспективним вектором розвитку для інших країн, у т. ч. України. Зокрема, перехідні програми та індивідуалізовані підходи до соціального страхування можуть стати основою для створення ефективних та сучасних систем, здатних адаптуватися до змін в економічному середовищі.

Загалом, інтеграція передового досвіду Європейських держав у власні системи соціального страхування може сприяти підвищенню соціальної стабільності та розвитку гнучких форм праці в різних країнах, забезпечуючи громадянам не лише економічний, а й соціальний захист у різних етапах їхнього життя та професійної кар'єри. Розвиток інноваційних програм та механізмів соціального захисту для самозайнятих осіб може сприяти збалансованому економічному розвитку та забезпечити гнучкість у формах зайнятості.

Висновки та пропозиції. Таким чином, сучасний стан правового регулювання соціального страхування в Україні відповідає таким ознакам, як доцільність, повнота та досконалість лише частково. Відтак, очевидними є такі недоліки, як: 1) відсутність законодавчо закріпленого визначення таких понять, як «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», які тісно пов'язані із поняттям «соціальне страхування»; 2) відсутність нормативного закріплення поняття «соціальне страхування»; 3) відсутність загального нормативно-правового акта, який закріплював би поняття соціального страхування, його види, загальні принципи, цілі та завдання; 4) незавершене законодавче регулювання окремих важливих елементів системи соціального страхування; 5) відсутність окремих механізмів соціального страхування осіб з інвалідністю та самозайнятих осіб як видів соціального страхування; 6) недооцінка механізмів локального регулювання окремих видів соціального страхування.

Водночас вважаємо, що долучення України до міжнародних договорів у сфері соціального захисту дає поштовх національному законодавству розвиватись з урахуванням найкращого міжнародного досвіду. Одним із перспективних напрямків вдосконалення системи соціального страхування в Україні, вважаємо, є розвиток приватного соціального страхування в різних сферах (медицина, пенсійне забезпечення, сфера праці тощо) поряд із державними механізмами соціального страхування.

Досвід Швеції, де соціальне страхування трудящих регулюється колективними договорами, може слугувати позитивним прикладом для впровадження інновацій в українську систему. Це підкреслює важливість адаптації передового досвіду провідних європейських держав для покращення ефективності та гнучкості системи соціального страхування в Україні.

Додатково, прогресивними ми можемо назвати досвід Франції та Великої Британії в галузі підтримки самозайнятих осіб, зокрема через «перехідний період», а також ініціативи Іспанії з визначенням «економічно залежних працівників». У зв'язку з цим, перспективним вектором розвитку правового регулювання соціального страхування в Україні може бути врахування цього позитивного досвіду європейських держав.

Загалом, доповненням українського законодавства відповідно до міжнародних стандартів та інтеграція передового досвіду дад створити сучасну, ефективну та справедливую систему соціального страхування, яка враховуватиме різноманітні потреби громадян та сприятиме сталому економічному розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 23.07.1996, № 30, ст. 141 (дата звернення: 27.12.2023)
2. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 66–69 (дата звернення: 27.12.2023)

3. Бондар М. І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. Випуск № 34. 2021. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> (дата звернення: 27.12.2023)
4. Чічкань М. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як основа сучасної системи соціального захисту в Україні. *Право і суспільство*. № 1. 2021. С. 106–110. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.17> (дата звернення: 29.12.2023)
5. Мельник В. П. Новації концепції соціального страхування осіб з інвалідністю: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 125–131 (дата звернення: 29.12.2023)
6. Венгуренко Т., Ясентюк А. Зарубіжний досвід соціального страхування та перспективи його застосування в Україні. *Economic Analysis*. Volume 30. 2020. № 4. С. 118–124 (дата звернення: 29.12.2023)
7. Мульгіна О. В. Зарубіжний досвід правового регулювання соціального захисту самозайнятих осіб та можливість його використання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. Вип. 79: частина 1. 2023. С. 328–332. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.55> (дата звернення: 03.02.2024)
8. Анпілогова Б. Ю. Соціальний захист як особливий соціально-правовий феномен. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. Вип. 79: частина 1. 2023. С. 291–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.49> (дата звернення: 03.02.2024)
9. Іспанія: Самозайнятність на іспанському ринку праці. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparativeinformation/national-contributions/spain/spain-self-employed-worker> (дата звернення: 29.12.2023)
10. Шведський довідник із соціальної політики (2021). URL: https://spravochnick.eu/socialnaya_rabota/suschnost_i_principy_socialnoy_politiki/socialnaya_politikashvecii/ / Accessed 30 September 2021 (дата звернення: 29.12.2023)

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 23.07.1996., 30, 141 [in Ukrainian]
2. Kopetyuk, M. (2019). Normatyvno-pravovi aspekty vyznachennia poniat «sotsialnyi zakhyst» i «sotsialne zabezpechennia» [Regulatory and Legal Aspects of Defining the Concepts of «Social Protection» and «Social Security»]. *Istoryko-pravovyi chasopys – Historical and legal journal*, 1 (13), 66-69 [in Ukrainian]
3. Bondar, M. I. (2021). Sotsialne zabezpechennia ta sotsialnyi zakhyst v Ukraini [Social security and social protection in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 34, 1-8. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> [in Ukrainian]
4. Chichkan, M. V. (2021). Zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia yak osnova suchasnoi systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini [Compulsory state social insurance as the basis of the modern system of social protection in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 1, 106-110. Retrieved from <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.17> [in Ukrainian]
5. Melnyk, V. P. (2018). Novatsii kontseptsii sotsialnoho strakhuvannia osib z invalidnistiu: teoretyko-pravovyi aspekt [Innovations of the concept of social insurance of persons with disabilities: theoretical and legal aspect]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 4, 125-13 [in Ukrainian]
6. Vengurenko, T. & Yasentiuk, A. (2020). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoho strakhuvannia ta perspektyvy yoho zastosuvannia v Ukraini [Foreign experience of social insurance and prospects for its application in Ukraine]. *Economic Analysis – Economic Analysis*, 30 (4), 118-124 [in Ukrainian]
7. Mulgina, O. V. (2023). Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuвання sotsialnoho zakhystu samozainiatykh osib ta mozhlyvist yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience of legal regulation of social protection of self-employed persons and the possibility of its use in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 79 (1), 328-332. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.55> [in Ukrainian]
8. Anpilohova, B. Y. (2023). Sotsialnyi zakhyst yak osoblyvyi sotsialno-pravovyi fenomen [Social protection as a special socio-legal phenomenon]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series: Law*, 79 (1), 291-297. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.49> [in Ukrainian]
9. *Ispaniia: Samozainiatist na ispanskomu rynku pratsi [Spain: Self-employment in the Spanish labor market]*. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparativeinformation/national-contributions/spain/spain-self-employed-worker> [in English]

10. *Shvedskiyi dovidnyk iz sotsialnoi polityky [Swedish Handbook of Social Policy]*. (2021). Retrieved from https://spravochnick.eu/socialnaya_rabota/suschnost_i_principy_socialnoy_politiki/socialnaya_politika_shvecii/ [in English]

Стаття надійшла до редакції 14.02.2024 р.